

Карчевський М.В.,
д.ю.н., проф., перший проректор
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
головний науковий співробітник
дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ (2013-2021): ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ З ПОЗИЦІЙ НАУКИ ПРО ДАНІ

1. Наука про дані (data science) визначається як набір фундаментальних принципів вилучення інформації та знань з даних [1]. Використання методології Data Science для досліджень в сфері протидії злочинності слід розглядати як перспективне та затребуване. Саме таке дослідження нами проведено. Його результатом став інтерактивний довідник «Протидія злочинності в Україні»[2]. Довідник представлено у вигляді веб-застосунку, який інтегрує та дає можливість аналізувати дані, що містяться у звітах Офісу Генерального прокурора України та Державної судової адміністрації за 2013–2021 роки. Він містить близько 5 тисяч візуалізацій, дозволяє здійснювати аналіз застосування кримінального законодавства за більше ніж 100 параметрами. Набір даних налічує близько 980 тисяч показників функціонування національної системи кримінальної юстиції.

2. Які аспекти методології здійсненого нами дослідження заслуговують на окрему увагу?

По-перше, у якості вхідних даних ми використовували звіти ОГП та ДСА, що представлені у публічному доступі на підставі відповідних нормативних документів[3]. Вхідні дані отримувалися шляхом розробки та виконання програмних скриптів, до програми вносилися інтернет-посилання на звіти, виконання програми давало змогу отримувати локальні копії даних.

По-друге, на підставі аналізу особливостей структури вхідних звітів було розроблено скрипти очищення даних, виконання яких дало змогу отримати масиви даних, що містять показники кримінально-правового регулювання, властиві певним статтям Особливої частини КК.

По-третє, представлені у довіднику візуалізації даних отримані знову ж таки через виконання скриптів, що використовують масиви даних, які отримані в результаті виконання скриптів очищення, і стандартні бібліотеки графічного представлення даних.

По-четверте, всі скрипти та вхідні дані, представлено у відкритому доступі [4].

По-п'яте, для виконання завдань дослідження використовувалася мова програмування R, середа розробки програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом RSudio. Розробку оболонки вебзастосунку здійснено з використанням Shiny R – програмного середовища для створення інтерактивних програмних продуктів із графічним інтерфейсом на основі мови програмування

Р. Усі використані програмні продукти та дані представлено у вільному доступі, вони розповсюджуються безкоштовно.

Таким чином, довідник є результатом повністю відтвореного дослідження. Для того, щоб перевірити достовірність представлених візуалізацій достатньо ознайомитися зі змістом відповідних програмних скриптів або виконати їх.

3. Використання довіднику дозволило нам сформулювати наступні тенденції протидії злочинності в Україні¹.

Ключові тенденції, що характеризують кримінально-правове регулювання в Україні в період із 2013 по 2021 роки, такі: зменшення кількості облікованих проваджень (Рис. 1) і засуджених осіб, зменшення суворості покарань, що призначаються.

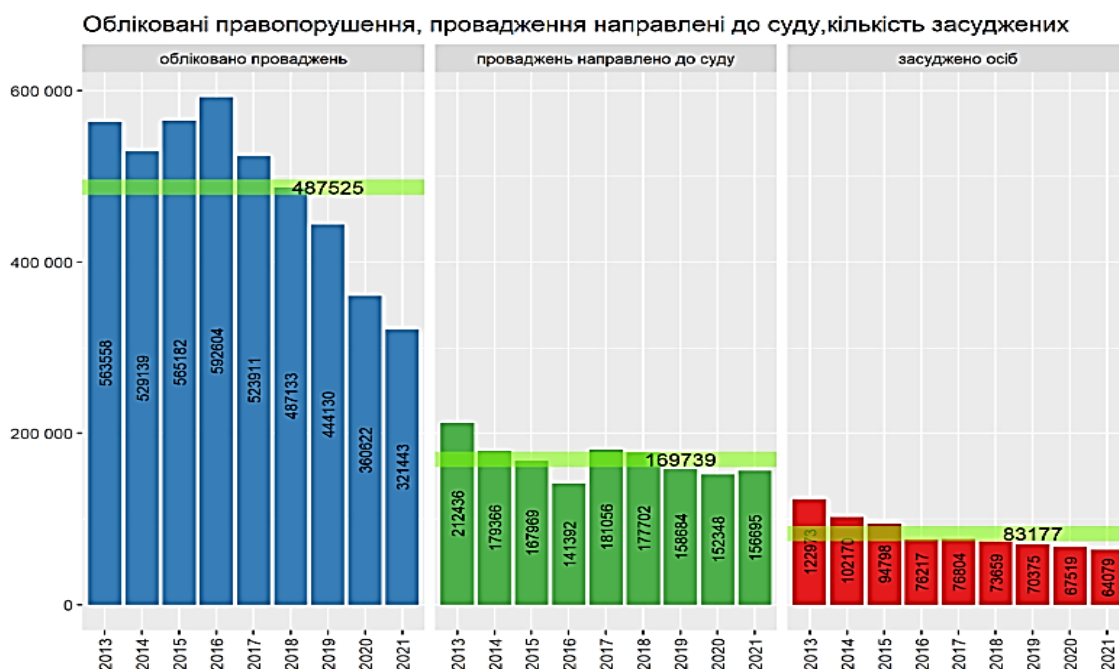

Рис. 1

Зменшення суворості покарань полягає в поступовому збільшенні частки штрафів у структурі призначених покарань. До 2016 року найчастіше призначалося позбавлення волі, але, починаючи з 2016 року, штрафи переважають, їх частка є найбільшою та складає від 38 % до 50 % (Рис. 2).

¹ Тут і далі наводитимуться візуалізації з інтерактивного довідника: Карчевський М. В. Протидія злочинності в Україні: інфографіка [2].

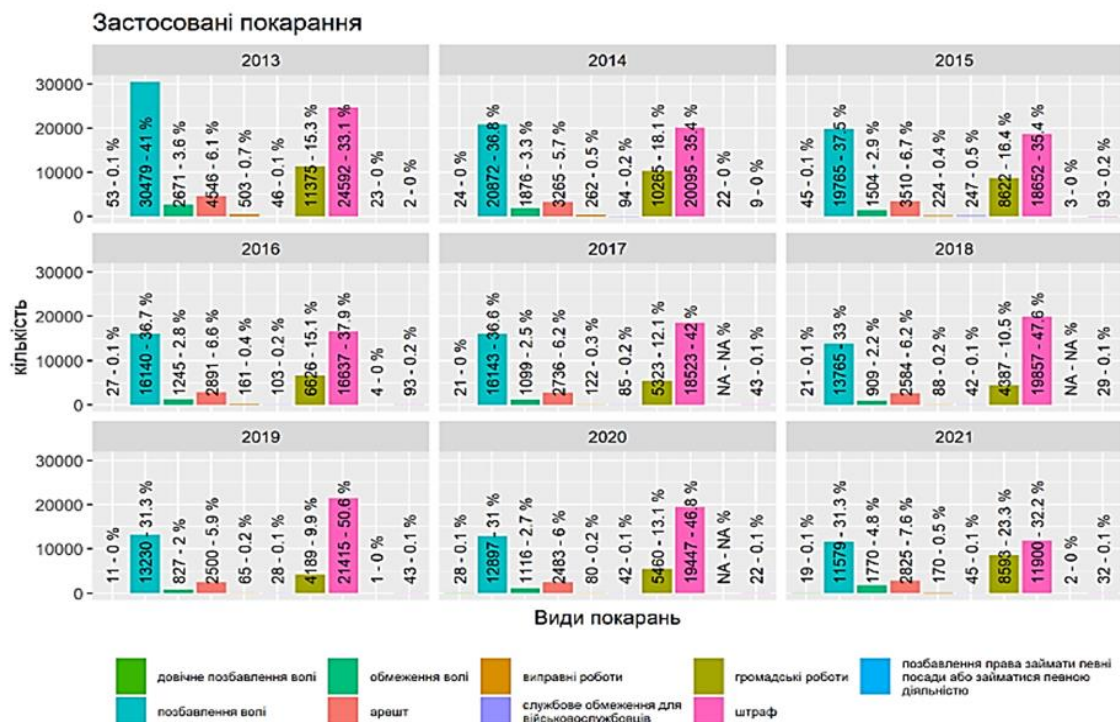

Рис. 2

Можна вважати, що все означене свідчить про стійке зростання ефективності національного кримінально-правового регулювання. Менш суворі покарання забезпечують більш результативну протидію злочинності. Є підстави прогнозувати далі стабільне зменшення злочинності. Водночас така гіпотеза пояснює далеко не всі встановлені характеристики національного кримінально-правового регулювання.

Найбільшу кількість осіб засуджено за кримінальні правопорушення проти власності, проти життя та здоров'я та сфері обігу наркотиків (Рис. 3).

Розподіл засуджених за розділами Особливої частини КК(%)

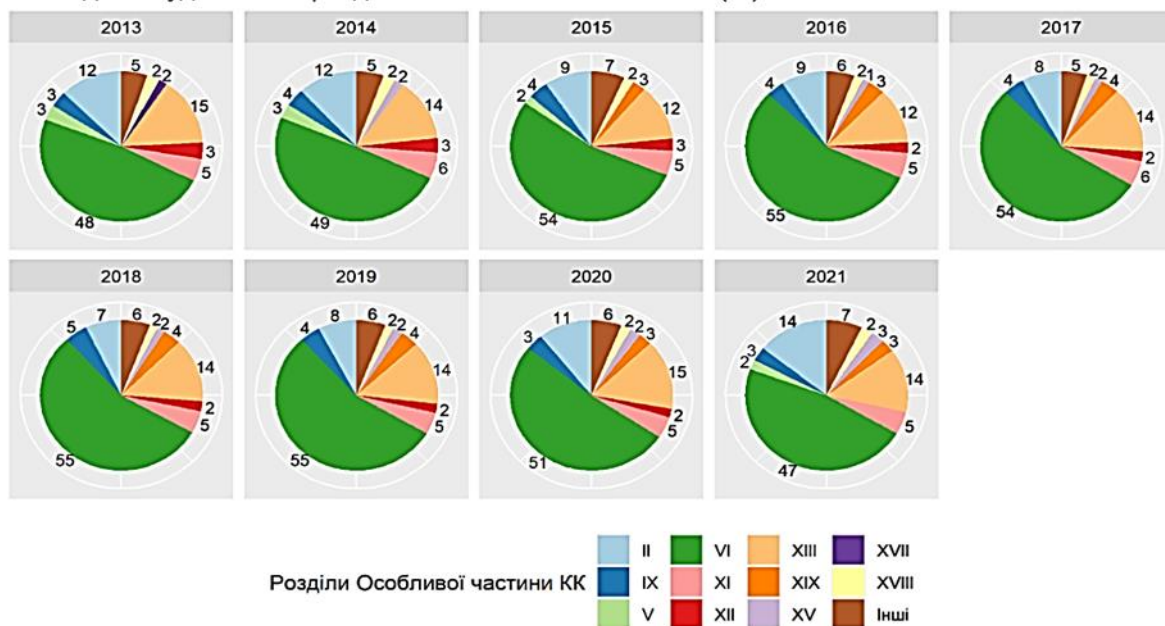
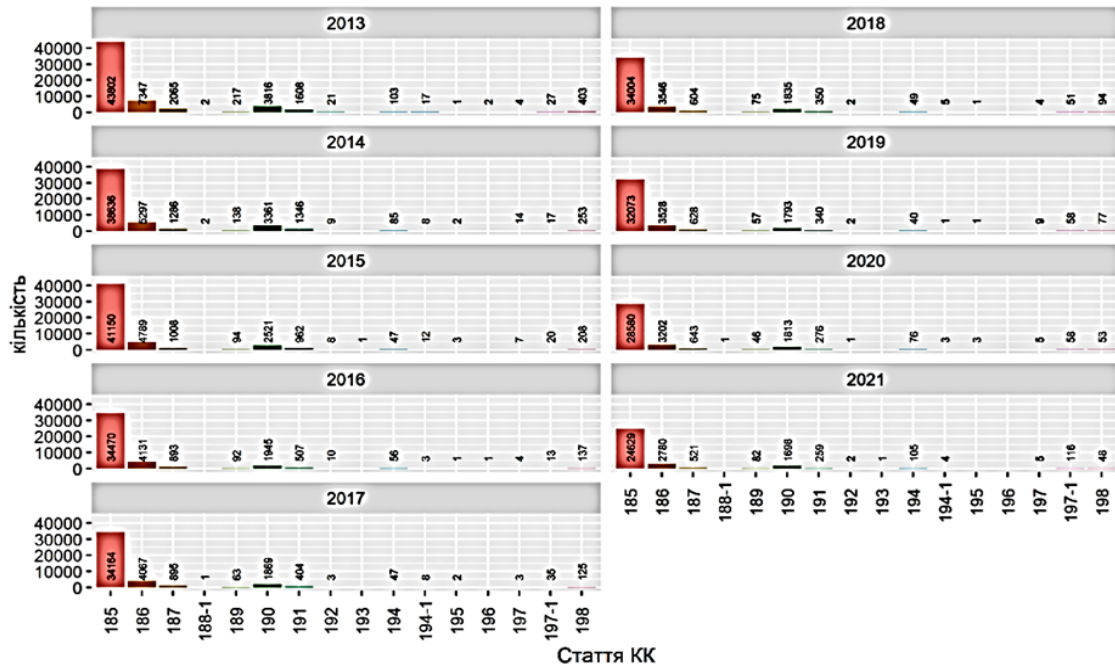

Рис. 3

Серед засуджених за кримінальні правопорушення проти власності найбільшу кількість засуджено за крадіжку, грабіж та шахрайство (Рис. 4).

Кількість осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень,
передбачених розділом
Розділ VI Особливої частини КК

Стаття КК

Рис. 4

Динаміка засуджених за крадіжку, грабіж та шахрайство характеризується зменшенням частки засуджених за кримінальні правопорушення, вчинені у складі груп (Рис. 5).

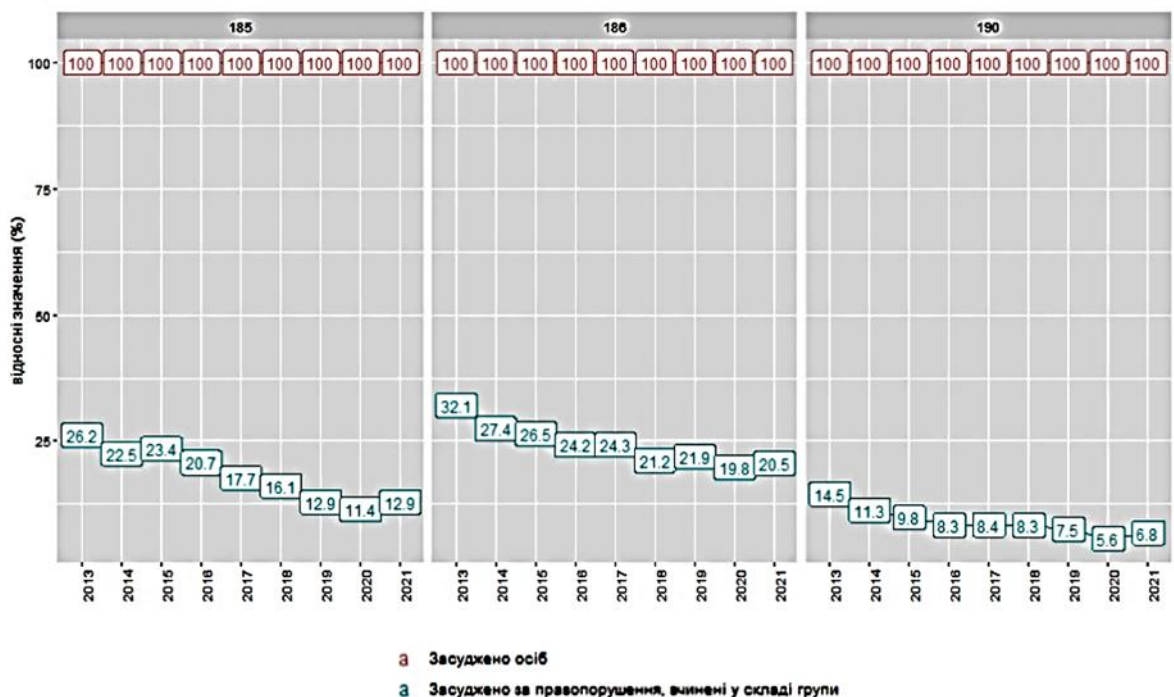

Рис. 5

За очевидної відсутності фактичних даних про зменшення частки групових посягань на власність дана тенденція може свідчити про тривожне спрощення кримінально-правової протидії злочинним посяганням на власність. Сукупність судових рішень усе менше відбиває фактичні посягання на власність. До суду «доходять» переважно «прості» випадки вчинення посягань однією особою.

Водночас більш небезпечні форми посягань на власність (вчинені групою осіб) не отримують відповідного представлення на рівні судових рішень.

Одна з гострих соціальних проблем – наркотизація. У 2013 році за незаконні дії, пов'язані зі збутом наркотиків, було засуджено 3 363 особи, а за подібні дії, але не пов'язані зі збутом, – 12 468 осіб. У 2021 році подібні показники становили 7 145 та 585 осіб відповідно. Тобто, якщо в 2013 році на один розглянутий у суді факт збуту наркотиків припадало чотири факти незаконних дій, не пов'язаних зі збутом, то у 2021 році відповідне співвідношення становило 1 до 12. Зрозуміло, що засудження за збут наркотичних засобів потребує якісно іншого рівня складності досудового розслідування та судового розгляду. З огляду на зазначене, визнаємо, що динаміка протидії другій за поширеністю групі кримінальних правопорушень є такою, що свідчить радше про недостатню реалізацію публічного інтересу в належній кримінальній юстиції, ніж про зниження рівня відповідної злочинності. (Рис. 6).

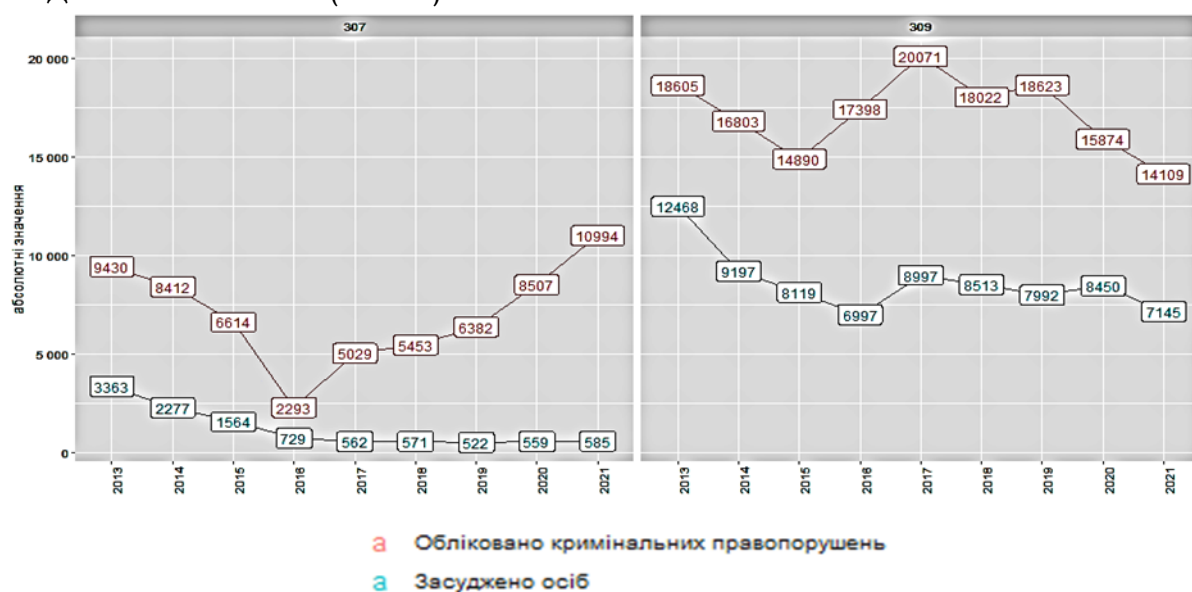

Рис. 6

У процесі дослідження правозастосовчого рівня кримінально-правової протидії корупції нами було встановлено, що протягом досліджуваного періоду суттєво змінилася структура засуджених осіб за кримінально-правовою кваліфікацією. Якщо до 2018 року більшість осіб засуджували за отримання неправомірної вигоди, то, починаючи з 2018 року, за пропозицію неправомірної вигоди Абсолютні значення ще більш промовисті: у 2013 році за отримання неправомірної вигоди засуджено 731 особу, за пропозицію – 80; у 2021 році за отримання неправомірної вигоди засуджено 99 осіб, за пропозицію – 843 (Рис. 7).

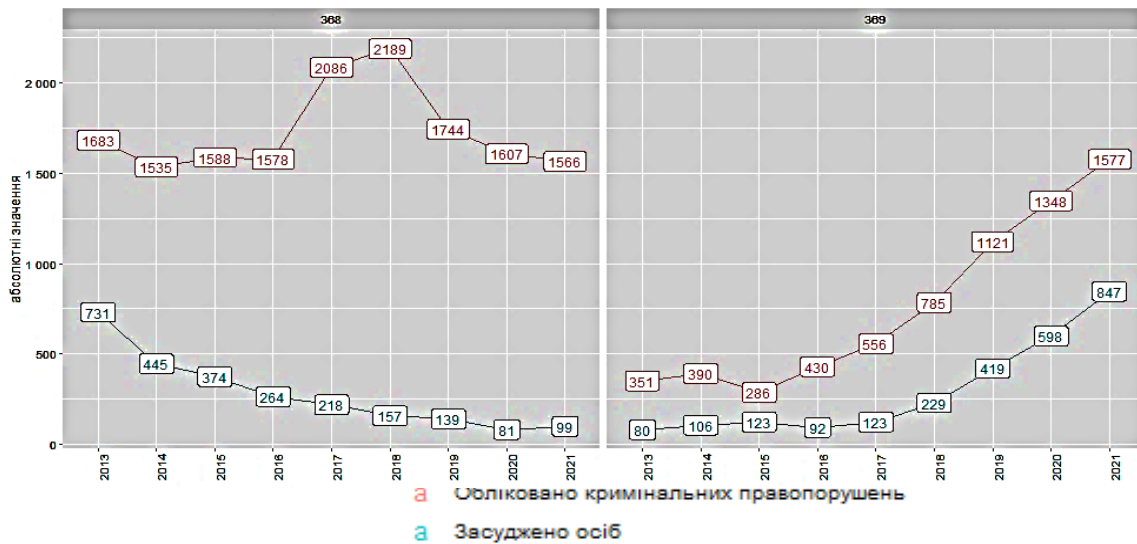

Рис. 7

Процес
був

поступовим, відповідні тенденції зменшення / збільшення кількості засуджених осіб прослідковувалися протягом усього періоду спостережень. Крім того, за даними ДСА, починаючи з 2019 року серед засуджених за правопорушення, передбачені Розділом XVII Особливої частини, найбільшою є частка «працевдатні, які не працювали і не навчалися» (Рис. 8).

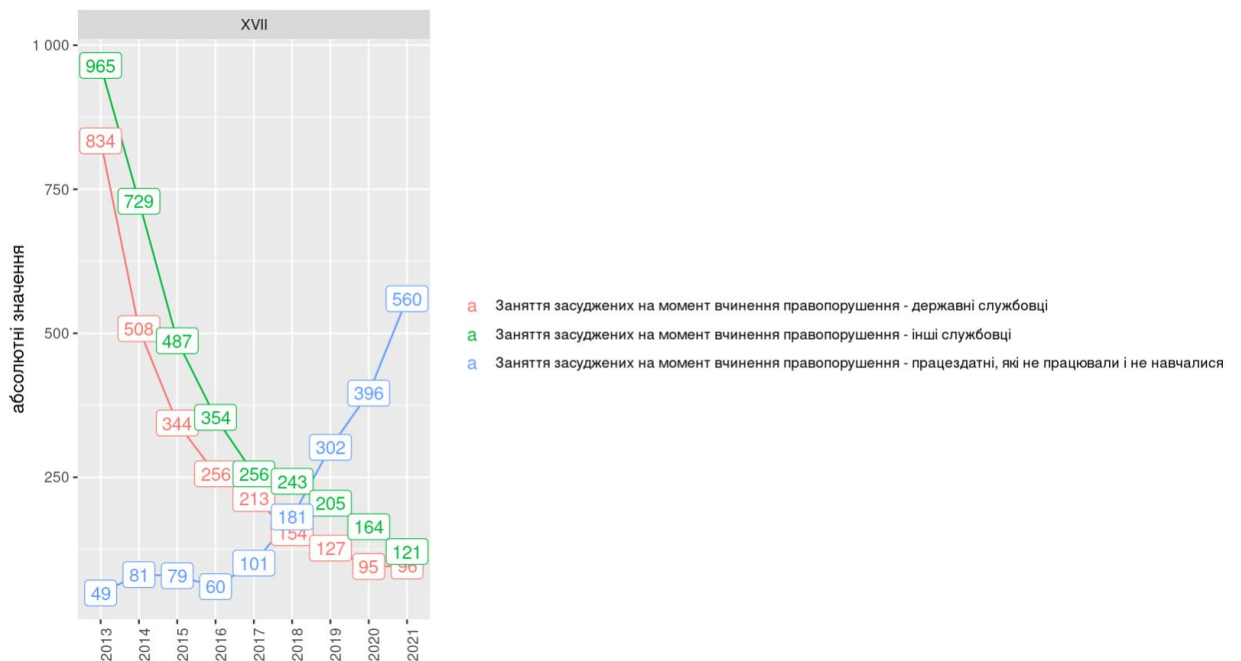

Рис. 8

Чи означає це, що головною проблемою протидії корупції в Україні стала пропозиція неправомірної вигоди? Чи відповідають результати функціонування кримінальної юстиції реальній соціальній ситуації? Чи можна стверджувати, що соціальні ресурси, які виділяються на протидію корупції, використовуються раціонально?[наш варіант відповіді див. 5].

Наведені дані не вичерпують прикладів неоднозначних тенденцій фактичної практики кримінально-правового регулювання в контексті наявних соціальних потреб. Згадаймо, наприклад, неоднозначні тенденції застосування кримінального законодавства про посягання на основі національної безпеки в умовах збройної агресії росії, що триває з 2014 року [6], зменшення кількості засуджених за незаконне поводження зі зброєю з одночасним збільшенням кількості закритих справ в умовах «чорного» ринку зброї, що зростає, тощо.

Отже, як антитеза до висловленої попередньо гіпотези про загалом позитивну оцінку тенденцій та прогнозу протидії злочинності, може бути сформульована така інтерпретація результатів дослідження: через відсутність конструктивної професійної комунікації правоохоронних органів, прокуратури та судів публічний інтерес у належному функціонуванні системи кримінальної юстиції реалізовується не цілком. Непрофесійні дії під час обліку кримінальних проваджень, досудового розслідування та судового розгляду істотно зменшують ефективність протидії злочинності. Спостерігається примітивізація протидії злочинності. Розповсюдження непрофесійних дій створює широке корупційне поле, критично збільшуючи можливість уникнення покарання. Є підстави прогнозувати падіння рівня суспільної довіри до соціальних інститутів, які забезпечують дотримання законів, та, як наслідок, зростання злочинності.

На наше переконання, реальний стан справ почасти передають як перша, так і друга гіпотези. Дійсно, спостерігається певне зменшення рівня злочинності, але водночас фактично існують означені негативні процеси в сфері кримінальної юстиції. Мінімізація ризиків розвитку цих процесів, окрім традиційних заходів (законодавчих, організаційних, адміністративних, технічних, інфраструктурних тощо), передбачає передусім зміну фокусу професійної комунікації, що має бути скерована не на пошук «слабких ланок», а на ефективну реалізацію публічного інтересу належного функціонування кримінальної юстиції.

4. Висновки.

1. Методологія Data Science може використовуватися для досліджень в сфері кримінально-правового регулювання.

2. Забезпечена цією методологією можливість здійснення відтворюваних досліджень істотно підвищує довіру до результатів наукової роботи.

3. Основні тенденції протидії злочинності в Україні можуть бути охарактеризовані наступним чином: разом з поступовим зменшенням кількості облікованих проваджень, зменшенням кількості засуджених осіб та пом'якшенням покарань, які призначаються, спостерігається недостатня реалізація публічного інтересу в належному, ефективному функціонуванні системи кримінальної юстиції, примітивізація протидії злочинності та недостатність конструктивної професійної комунікації.

4. Існують ризики падіння рівня суспільної довіри до соціальних інститутів, які забезпечують дотримання законів, та, як наслідок, зростання злочинності.

5. Попередження розвитку встановлених негативних тенденцій та мінімізація відповідних соціальних ризиків потребує не тільки законодавчої та адміністративної роботи. Необхідні: раціоналізація протидії злочинності шляхом прийняття рішень на основі аналізу фактичного стану речей та їх впровадження в сферу практичної кримінально-правової політики; зміна фокусу професійної комунікації, вона має бути скерована на ефективну реалізацію публічного інтересу належного функціонування кримінальної юстиції.

Список використаних джерел:

1. Provost, F., Fawcett, T. Data Science and its Relationship to Big Data and Data-Driven Decision Making // Big Data. Mar 2013.51-59. <http://doi.org/10.1089/big.2013.1508>
2. Карчевський М.В. Протидія злочинності в Україні : інфорграфіка : інтерактивний довідник. URL: <https://karchevskiy.org/i-dovidnyk/>
3. Про затвердження річних форм звітів щодо здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами. Наказ Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 № 325. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v0325750-18>; Про затвердження форм єдиної звітності про стан кримінальної протиправності. Наказ Офіса Генерального Прокурора України від 30.06.2020 № 299. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v0299905-20>
4. Карчевський М. В. Вхідні дані, скрипти збирання, очищення, обробки та побудови візуалізацій для web-застосунку. Інтерактивний довідник "Протидія злочинності в Україні (2013-2021) URL : <https://github.com/Nickolay78/Combating-Crime-in-Ukraine-2013-2021>.
5. Карчевський, М. В. (2022). Протидія злочинності в Україні у форматі DATA SCIENCE. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2(98), 202-227. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.98.202-227>
6. Карчевський М.В. Ефективність кримінально-правового регулювання у сфері національної безпеки у 2014-2021 роках: аналіз статистичних даних // Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (електронне видання), 20 квітня 2022 р. / упоряд. : Євген Письменський. – Нац. акад. внутр. справ, Львів. держ. ун-т внутр. справ, Дніпропет. держ. ун-т внутр. справ, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Київ – Львів – Дніпро, 2022. – С. 16-21